

JAAKKO BELT

”Nykymaailmassa suunnatonta haittaa tuottaa usko *työn* hyveellisyyteen. [...] Tie onneen ja vaurauteen piilee työmäärän suunnitelmallisessa vähentämisessä.” Brittifilosofi Bertrand Russell (1872–1970) kirjoitti 1932 suuren laman puristuksessa epäajanmukaisen puheenvuoron. Esseen ytimessä on etenkin laskusuhdanteille tyypillinen ristiriita: toiset ihmiset ovat ylikuormitettuja aikana, jolloin yhä useammat jäävät vaille töitä tai pakotettuun osa-aikaisuuteen. Teknologinen kehitys, ”tieteellinen tuotannon organisointi”, työvoiman riittäminen sotaponnistuksista huolimatta ja terve järki saivat Russellin vakuuttuneeksi, että toisenlainen työnjako olisi mahdollinen. Niin tekemistä kuin vapaa-aikaakin pitäisi jyvittää tasaisesti, jotta työttömyys laskisi, yksilölliset kyvyt jalostuisivat, kulttuuri kukoistaisi ja onnellisuus lisääntyisi. Russell puolusteli ennätystyöttömyyden vallitessa häpeilemättä joutilaisuuden filosofiaa sovinnasta moraalia vastaan.¹

Tuottavuuden kasvun, elintason nousun ja sosiaalivaltion rakentamisen ohella yksi länsimaisen teollisen yhteiskunnan pitkistä kehityskaarista on ollut työajan lyhentyminen. Kaikessa idealismissaan Russell nojasi puheenvuorossaan niin koettuun trendiin kuin historian liikevoimaankin, lupaukseen paremmasta. Edistyksen osoittamiseksi hän kirjoitti isovanhempiensa ajasta, jolloin aikuiset työskentelivät hyvinkin 15 tuntia päivässä, lapsetkin yli 12 tuntia. Kirjoitushetkellä hamassa tulevaisuudessa saattoi siintää Russellin tavoittelema neljän tunnin työpäivä, koska kehityssuunta oli ainakin taivaanrannamaalarille suhdannekuopasta huolimatta selvä.

Seuraavien sukupolvien aikana New Deal, toisen maailmansodan jälkeiset kultaiset vuosikymmenet ja edistysellinen sosiaalipolitiikka, täystyöllisyys ja viisipäiväinen työviikko vahvistivat trendiä. Juha Siltala tiivistää, että vuosisadan loppupuolella hyvinvointivaltion kansalaisten oli hankala uskoa työajan enää koskaan kääntyvän nousuun, koska työtuntimäärät olivat vähentyneet reilut 150 vuotta.²

Siltalan tulkinnassa suunta kääntyi viimeistään 1990-luvun murroksessa. Täyspäivätyössä alettiin tehdä pitempää päivää: jyrkintä kehitys oli Yhdysvalloissa. Tilastolliset keskiarvotyöajat ja kokonaistunnit peittävät alleen myös syvemmän laadullisen muutoksen. Työn polarisoituminen tuottavuuden ja koulutuksen mukaan on johtanut Russellinkin kammoamaan yli- ja alityöllistymiseen. Rinnalle on noussut valikoima pätkä-, yli-, osa-aika-, piilo- ja epäsäännöllisiä töitä, itsensä työllistämistä ja keikkataloutta. Uutta työtä määrittää työn ja vapaa-ajan rajan hämärtyminen ja työn muotojen epä-

tyypillistyminen. Viikonlopuista, vuosilomista, vapaailoista ja lounastunneista on tullut neuvoteltavissa olevia resursseja, potentiaalista työaikaa.³ Joutilaisuuden tavoittelusta on siirrytty jouston aikaan.

Suomessa vuosittaista työaikaa pidennettiin suven saapuessa kolmella päivällä. Ranskassa levottoman mielenosoituskevään sytykkeeksi osoittautui työelämän uudistuspaketti, jossa yksimielisyys on saavutettu ainoastaan vapaa-ajan rauhoittamisesta työviestinnältä lakisääteisesti. Ruotsin laajasti uutisoitu kokeilu kuusituntisista työpäivistä näyttäytyy nyky-Euroopassa säännön vahvistavana poikkeuksena. Russellin, Keynesin ja Marxin kotimaassa työväenpuolueen ex-puheenjohtaja Ed Miliband mainitsi helmikuun *London Review of Books*issa Ruotsin mallin melkein pätooppisena kokeiluna muuten eriarvoistuvassa yhteiskunnassa.

Siltala ennusti 2004 ajan henkeä haistellen, että kiista läpäisee yhteiskunnan työelämää laajemminkin: ”Uutta kulttuuritaistelua käydäänkin ajan hidastamiseksi tai oikeastaan eletyn ajan palauttamiseksi valtaan.”⁴ Ties vaikka Ranskassa lakimuutokseen sorvattu ”oikeus kirjautua ulos” nousee vielä 2020-luvun kahinoissa sukupolvisloganiiksi.

*

Russell ajautuu joutilaisuusessessään jakokysymysten ohella arvopohdintaan. Täyttä yhteiskunnallista hyvinvointia ja yksilöllistä kehitystä ei hänen mielestään saavuteta, jos kovan työn teon hyve ymmärretään välineen sijasta päämääräksi itsessään.

Uuden SDP:n muutosveturina profiloitunut kansanedustaja Timo Harakka heittäytyi tulevaisuusohjelmassaan *Liike 2020* yllättävän russellilaiseksi. Työtä ei pitäisi nähdä arvona vaan resurssina, puolustettavana etuna ja jaettavana hyvänä. Työelämän jännitteinen murros kiteytyy ohjelmapaperissa luonnehdinnaksi yhteiskunnasta, joka ”perustuu työhön, mutta ei voi taata työtä”. Silti Harakankin vision aatteellinen takalauta on työetiikka: ”[V]ain työtä tekemällä ansaitsee yhteiskunnan palvelut.”

Työmoraalin rapautumisesta kannetaan huolta säätyyn katsomatta. Presidentti Sauli Niinistön uuden vuodenpuhe 2013 muistetaan iskulauseen ”kaikki työ on arvokasta” kierrättämisestä valtionpäämiehen auktoriteetilla. Varmemmaksi vakuudeksi Niinistö täsmensi, ettei työ ole tärkeää ainoastaan toimeentulon lähteenä vaan ”elämän arvonakin”. Työn itseisarvoa puolustava pitkä linja tiivistyy kenties parhaiten kuitenkin Niinistön sorvaamaan uudis- ja vastakäsitteeseen ’oleskeluyhteiskunta’. Jollei työtä pidetä korkeimmassa arvossa, ajautetaan ajattelutapaan, jossa ”muut kattavat pöydän”.

Teemu Turunen analysoi *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2015:ssä presidentin provosoimana kotimaista työkulttuuria tutkimalla suomalaisten sitoutumista työhön ja työn keskeisyyttä elämänalueena. Turunen huomauttaa, että työn merkitystä on korostettu niin yhteiskunnan koheesion kuin talouskasvunkin lähteenä mantranomaisesti ympäri Euroopan. Välinearvon ohella työhön liitetään moraalista velvoittavuutta. Esimerkiksi kärkitavoitteet työllisyysasteen nostosta ja työurien pidentämisestä nojaavat kepin ja porkkanan lisäksi oletukseen yksilöiden vahvasta työetiikasta. Turunen määrittelee työhön sitoutumisen ensisijaiseksi ilmenemismuodoksi yleisen normin: ”[T]yöetiikka tarkoittaa eräänlaista moraalista imperatiivia, jonka mukaan yksilön tulee tehdä töitä.”⁵

Oleskeluyhteiskunnan vieroksunta ja työetiikan vaaliminen jäsentyvät näin saman kolikon eri puolina. Turunen panee merkille ihanteiden ja käytännön ristivedon. Työhön täytyy sitoutua entistä vahvemmin, vaikka työelämä muuttuu epävarmemmaksi; työtä pitää etsiä, vaikka työmarkkinat kutistuvat. Työn itseisarvosta pidetään juhlapuheissa kiinni sitä voimakkaammin, mitä vaikeampaa moraalinen vaatimus on yhteiskunnallisessa tilanteessa täyttää. Yksilöiden työetiikkaa alleviivataan aikana, jolloin automatisaatio, tuotannon ulkoistaminen ja tuottavuuserot uhkaavat nakertaa työllistymismahdollisuuksia pysyvästi.

Entä mitä suomalaisten työmoraalista tiedetään sanoa? Työn mielekkyyden on jo aiemmin huomattu vähentyneen, mutta Turusen tutkimusten perusteella myös työn keskeisyys elämänalueena on työssäkäyvien joukossa laskenut 00-luvulla. Työhön sitoutuminen jää verrattain korkeasta tasostaan huolimatta eurooppalaisen keskiarvon alapuolelle. *Sosiologia*-lehden blogissa Eeva Jokinen ja Juhana Venäläinen täydentävät Turusen tulkintaa muilla asennemittauksilla: työ on yhä suuremmalle osalle työvoimasta vain väline toimeentulon hankkimiseksi⁶.

*

Mitä pitäisi ajatella Russellin kolmannesta teesistä: laulavtko kovan työnteon ylistyslaulua ennen muuta toisten työstä elävät omistavan luokan edustajat? Jos sosiologi Thorstein Vebleniä (1857–1929) on uskominen, joutilas luokka on päinvastoin historiallisesti ylläpitänyt sovinnasta tuottavan työn vieroksuntaa. Inhimillistä tekemistä määrittelee sen sijaan perustavammin ”työteläisyyden vaisto” eli ”valmius tarkoitukselliseen toimintaan”. Joutilaisuuden kaipuu ja viehtymys työntekoon esiintyvät ihmiselämässä ”riitasointuisesti rintarinnan”, mutta ristiriita ei ole sovittamaton:

”Selvapäisen itsetutkiskelun tuokioina, kun ylenmääräinen työ ei häiritse eikä rasita, maalaisjärki puhuu yksiselitteisesti työteläisyyden vaiston opastamana. Ihmiset haluavat nähdä muiden käyttävän elämänsä johonkin tarkoitukseen, ja he haluavat ajatella, että heidän omasta elämästään on jotain hyötyä.”⁷

Otaksumaa työn tympeydestä ei tarvitse kumota työn hyveellisyyden tai itseisarvoisuuden vaateella. Veblenin sanoin ihminen ”pitää tuloksellisesta työstä ja vieroksuu turhaa ponnistelua”⁸. Sen oivaltamiseksi ei kaivata kuin ylenmääräisestä puurtamisesta vapaata aikaa ja mielekästä työtä.

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 In Praise of Idleness. *Harper's Magazine*. Vol. 165, No. 10, 1932, 552–559.
- 2 Siltalan mukaan keskimääräinen työaika laski 1830–1990 Euroopassa 3 000 tunnista vuodessa 1 700 tuntiin, siinä missä työn tuottavuus kasvoi samalla aikavälillä 25-kertaiseksi. *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* (2004). Uud. & laaj. p. Otava, Helsinki 2007, 339.
- 3 Sama, 338–341.
- 4 Sama, 655.
- 5 Onko Suomi ”oleskeluyhteiskunta”? Työetiikka ja työn keskeisyys elämänalueena eurooppalaisessa vertailussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2015, 107–119.
- 6 Prekariisaatio ellettävämmäksi. www.sosiologia.fi/blog/13.5.2016.
- 7 Työteläisyyden vaisto ja työnteon tympeys (The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labor, 1898). Suom. Ville Lähde & Jarkko S. Tuusvuori. *niin & näin* 1/2012, 44–51.
- 8 Thorstein Veblen, *Joutilas luokka* (The Theory of the Leisure Class, 1899). Suom. Tiina Arppe & Sulevi Riukulehto. Art House, Helsinki 2002, 23.

Oikaisu

Numerossa 1/16 julkaistussa pystyvideoesnessä on sivulla 120 asiavirhe. Jaakko Keson taltiointi itsenäisyyspäivän 2015 yhteenotoista on itse asiassa kuvattu vaakasuorassa. Periscope-sovelluksella lähetetään kuitenkin sekä vaaka- että pystysuoraa kuvaa.